

425.doc: De Nieuwe Kring / Aerdenhout, 20 oktober 2013. **Lezingen:** 1. Joh. 4.18-19 [*agapao*] / Spr. Sal. 4.1-6 [*ahav*]; **Liederen:** openingsld 380:1.3.6.7. [215]; 325: 1.3.7. [321]; bij lezingen: 22.1-3 [846]& 480:1.3.4. [823]; slotld 170: 1.3.5. [ev. Liedboek 823]. “ === “wij hebben lief omdat Hij ons eerst heeft liefgehad” ===

Bij de twee lezingen van vanmorgen zou u wellicht kunnen denken dat het thema van de overdenking wordt: “liefde of liefhebben”. Maar als Johannes de evangelist kan zeggen “in de liefde is geen vrees” dan voldoe ik niet aan dat criterium: ik ben als de dood voor mensen die het “over de liefde hebben”. Het is dan ook vrij ironisch dat ik deze zomer een verzoek kreeg om voor een Engelstalig moslimtijdschrift iets te schrijven over het Christelijke begrip Liefde [*agape/charitas*]. Niet uit liefde maar uit trots heb ik toen ingestemd. Toch ook omdat het van die zijde aangereikte handvat [Common word] me intrigeerde: het zog. *dubbelgebod* van de liefde “ge zult God liefhebben met heel uw hart en uw naaste als uzelf” [Lev.19-18]. Een formulering die terugkomt in de Bergrede [Mt.5.43]. Wel problematisch, omdat gebod en liefde een contradictio in terminis lijken; dat wil de Hebreeuwse term voor gebod = mitzvah dan ook niet zeggen... Een mitzvah is een handreiking, een leidraad tot handelen. Johannes spreekt hier over de “*dubbele logica van de liefde*”: als G'd geen theïstische God is dan laat hij zich kennen (niet alleen in Jezus) maar in mensen. Godskennis en mensenkennis zijn zo op een bepaalde wijze aan elkaar gekoppeld; en dat is meer dan een gedachtesteuntje. Voorlopig houd ik het daarom maar even niet op “liefhebben” maar op het “op elkaar aangewezen (willen) zijn” in de ervaringskennis dat liefde zeer wel in staat is zich even “aan de kant te laten zetten”. Eventjes maar ...

Want ik moet u bekennen dat sinds een korte aanloop op deze dienst – in de voorzomer – er twee motto's door mijn hoofd bleven gaan: “*recht van spreken*” en “*buiten mededinging*”. Beide hebben te maken met hoe je gemeente wil zijn: het is heel bijzonder in onze tijdspanne en onze cultuur dat er nog plekken zijn waar iemand “recht van spreken” krijgt zonder dat de voorzittershamer gehanteerd moet worden of de gespreksleider continue tussenbeide moet komen om het spreken in enigszins volgbare banen te leiden. Dat spreekrecht is een bijzonder sterke geste van de zijde van degene die dat recht geeft: je geeft als het ware - al is het “eventjes maar” - het recht uit handen. Maar het is ook kwetsbaar: juist omdat het uit handen gegeven is ben je op de spreker aangewezen. Een kwetsbaarheid die wederzijds is want ook de spreker/preker weet zich aangewezen op het volgen (of het afwijzen) van de hoorders. Soms ben ik jaloers op de pianist/organist die ook een recht krijgt: het “*recht van spelen*” en daarmee het bescheiden recht van interpreteren en zelden improviseren: want een begeleider houdt zich aan de bladmuziek. Speler en spreker moeten beiden recht doen aan de noten, recht doen aan de tekst. In onze vrijzinnige kringen heeft dat spreekrecht alles te maken met vrijheid van meningsuiting, maar dat maakt het er voor gemeente en predikant niet gemakkelijker op want ook die vrijheid is gebonden aan criteria. En wie over vrijheid spreekt, heeft het over wilsvrijheid. Daarover heeft Karianne Marx in haar expose over Spinoza be-hart-enswaardige dingen gezegd temeer omdat Spinoza geen atheïst was, maar wel zijn leven lang worstelde met het begrip van God als persoon, en onvermijdelijk dus met dat dubbelgebod. Zijn familie en zijn gemeente/“kille-kehilla” moeten het hem daarmee zeer moeilijk gemaakt hebben en hijzelf was ook niet de makkelijkste! Een edelsteen die te zwaar was om door de zetting ge-dragen en ver-dragen te worden. Zijn omgeving is niet in staat geweest om de criteria te vinden om zo'n buitensporig begaafde persoonlijkheid recht en ruimte te geven in hun midden. En toch krijg je uit de levensbeschrijving van Spinoza niet de indruk dat hij een mensenhater (misogyne) is geworden: zijn vriendschappelijke relatie o.a. met de Rijnsburger Collegianten leverde hem in die levensperiode een werkmanshuisje op om lenzen te slijpen en te dienen als kluizenaarscel. Al had hij geen recht van

spreken meer, hij had recht van schrijven een auteursrecht waar hij zeer behoedzaam mee is omgegaan, laverend tussen vriend en vijand door.

Een oprechte zoeker en denker tussen de inconsistenties van het bestaan die niet zonder zijn vrienden kon en die een missing link werd voor zijn joodse gemeente waar hij geen recht van spreken meer kreeg. Buiten de mededinging gesteld, omdat er al twee dominante rabbijnen waren die elkaar naar het (geestelijk) leven stonden en de Sefardische gemeente daarin meesleurde.

=====

Zo'n figuur binnen de christelijke/lutherse gemeente was ruim een eeuw later Kierkegaard: een buitenstaander die zich buitengesloten wist maar evenmin een tragische figuur geworden is, ook geen mensenhater. Als u – ondanks de ietwat gezwollen taal – over de liefde wilt lezen moet u het eens proberen met zijn commentaar op dit deel van de 1^e Johannesbrief in zijn *“Liefdedaden: eenige christelijke overwegingen in de vorm van redevoweringen”* [1847]. Ironisch genoeg geschreven rond de breuk met zijn verloofde.

Hij voert deze Johannestekst terug naar scheppingsverhaal [gen.2.18/het is niet goed dat de mens alleen zij] om niet toe te geven aan een teleurgestelde liefde: “men wordt steeds weer teruggevoerd naar *die eerste, die **Godsgedachte** aangaande de mens*” [IV] Hij verwijst zo naar de inzet van deze pericoop: “wij hebben lief omdat Hij [God] ons het eerst heeft liefgehad” [zie citaat bij Liedboek 215]. Geen verheerlijking van de liefde maar je er door ontroeren laten, juist op momenten dat verstarring dreigt. Maar daar heb je plekken voor nodig: plekken om samen te komen die weer plekken van eenzaamheid veronderstellen. Plekken waar eenzaamheid niet overspeeld of overschreeuwd wordt – waar we ons niet verliezen in retoriek. Als Kierkegaard vervolgens die goddelijke liefde gaat uitwerken naar het menselijke antwoord daarop doet hij een dringend beroep op het **begrip** voor elkaar: “*laat ons elkaar begrijpen!*” en als een goede psycholoog (zoals ook Spinoza psychologisch inzicht heeft) werkt hij vervolgens uitvoerig het begrip “*kieskeurigheid*” uit, omdat die kieskeurigheid het de liefde moeilijk kan maken en het begrip tegenwerkt: In zijn idee van kieskeurigheid zit iets van willekeur: “Het is niet onze taak onze kieskeurigheid te ontwikkelen, maar onszelf en onze smaak te hervormen”

en daarvan geeft hij een voorbeeld, een soort gelijkenis:

Wanneer er twee kunstenaars waren en de een zei: “ik heb veel gereisd en veel om mij heen gekeken in de wereld; maar ik heb tevergeefs een mens gezocht die het waard was te worden uitgeschilderd; ik heb geen enkel gezicht gevonden dat dermate het beeld was van volkomen schoonheid, dat ik ertoe kon besluiten, het te tekenen; in elk gezicht heb ik wel het een of andere foutje ontdekt; daarom zoek ik tevergeefs” - zou dat een bewijs zijn dat de kunstenaar een groot kunstenaar was? – de andere kunstenaar daarentegen zei: “nu, ik geef mij eigenlijk niet uit voor een kunstenaar: ook heb ik geen reizen naar het buitenland gemaakt; maar om te blijven bij de kleine kring van mensen die mijn naasten zijn; daarbij heb ik geen enkel gelaat aangetroffen, zo onbeduidend of zo vol fouten, dat ik er ook niet iets moois in kon opmerken, iets hogers; daarom verheug ik mij in mijne kunst en bevredigt zij mij, zonder dat ik enige aanspraak maak op de naam van kunstenaar” - ware dat niet een bewijs, dat hij juist de kunstenaar was, die door een zeker iets met zich mee te brengen, dadelijk vond, wat de bereide kunstenaar nergens ter wereld had ontdekt, misschien omdat hij dat zeker iets niet met zich bracht?” [156-157]... [Marc van Praag's portret].

Hoe dicht ligt 1847 bij 2013... levend in een wereld waarin uit de veelheid veel te kiezen is en we soms ook keuzes voorgespiegeld krijgen omdat het alleen maar meer van hetzelfde is.

Die kieskeurigheid als gevaar voor de liefde – omdat je daardoor elkaar liefde kan ontzeggen – heeft bij Kierkegaard alles te maken met het onvermogen om je te houden bij de vaste grond van de

werkelijkheid, het mist body: en daar is een bepaalde vergeestelijkte christelijke traditie mede schuldig aan geweest. Het geeft ruimte aan *halfslachtigheid, dubbelhartigheid*. Een dubbelhartigheid van het en...en waarvoor dat dubbelgebod van de godsliefde behoedt: daar gaat het om "of ..of". Een dubbelhartigheid die de oprechte ontmoeting met de ander onmogelijk maakt:

Is het niet als of er voortdurend een derde tegenwoordig was, ook als de twee het eens zijn, een derde, die koel onderzoekt en versmaadt, een derde die de innigheid verstoort, een derde, die af en toe in staat is, de belanghebbende afkerig te maken van zichzelf en zijn liefde, omdat die zo kieskeurig is. Een derde voor wie de geliefde bang zou zijn als deze wist dat hij aanwezig was?"[163]

Menselijke liefde heeft de neiging weg te vliegen.. christelijke liefde daalt uit de hemel op aarde neer. In dat erkennen van de liefde Gods, van de enigheid van God kunnen exclusivisme en inclusivisme niet tegen elkaar worden uitgespeeld. Al houden ze een bepaalde rangorde.

===

De moed en het vertrouwen om *recht van spreken* te krijgen, speelruimte te krijgen en ook om in zekere zin *buiten mededinging* te werk te mogen gaan heb ik beide ervaren door uw uitnodiging. Hopelijk heb ik die niet teleurgesteld met mijn eigenzinnige tekstkeuzes en -interpretaties. Maar ze zijn niet toevallig: de twee opgeroepen figuren van Baruch S. en Soeren K. zijn doen me denken aan Bierens de Haan, die andere voorgaander. Ook in zijn levensgang is het bijzonder moeilijk op te maken in hoeverre hij de vrije keuze had of toch ook weer een kind van zijn tijd heeft moeten blijven. De term Religieus voor een kring was revolutionair ten opzichte van termen als Kerkelijk of Confessioneel. Maar als de Nieuwe kring een doorstart maakt gaat het weer om **recht en ruimte** geven met een manier van doen die zich willens en wetens "buiten (kerkelijke) mededinging" wil stellen: dat is moedig maar ook spannend. Uit ervaring weet ik hoe "lonend" het kan zijn om een wedstrijd "buiten mededinging" aan te gaan en dan ook nog ex.ae.quo te eindigen. Het is een heel eigen manier om het spel wel mee te spelen maar niet bedreigend te zijn voor de ambitie van anderen: *het spel om het spel zelf, de zaak om de zaak zelf*, Want de liefde is zakelijk, concreet.

Lezingen als die van de Wijsheid van Salomo en de Brieven van Johannes die de moed hebben om de liefde ter sprake te brengen, zijn – evenals die overwegingen van Kierkegaard – niet zozeer waardeoordelen als wel richtlijnen gebaseerd op ervaring. Het is spreken over maar toch ook weer op basis van ervaring met. We hoeven het nooit helemaal alleen te doen.